

KRAJINASESKLADY

MARIE NOVÁKOVÁ

TYGRVÍŠŇ

Moving
Station

ART DISTRICT ^{PRAGUE} 7

Město

Plzeň

PLZEŇSKÝ KRAJ

Státní fond kultury ČR

MINISTERSTVO
KULTURY

PRAHA
PRAGUE
PRAGA
PRAG

TVŮRČÍ TÝM

Režie	Ivo Kristián Kubák
Dramaturgie	Adam Kratochvíl
Dramaturgická supervize	Marie Nováková
Scénografie a kostýmy	Aneta Kučeříková
Hudba	JeN Hovorka
Lightdesign	Jan Tichý
Produkce	Karolína Novotná Ondřej Sosna
Technika	Petr Beránek

OSOBY A OBSAZENÍ

Ondřej / Haidar	Antonín Brukner
Marika / Koordinátorka	Ivana Lokajová
Maciej / Pohraničnick	Michal Lurie
Elena / Grete	Marie Švestková
Danilo	Vuk Čelebić
Navrátil / Baškirský bojovník	Peter Varga
Krejčík / Baškirský bojovník	František Kaska
Königsmark / Baškirský bojovník	Adam Kratochvíl

Vznik textu byl podpořen tvůrčím stipendiem Ministerstva kultury, Nadace Český literární fond a Studia pro nové drama. Inscenace vznikla za finanční podpory Statutárního města Plzeň.

Za pomoc a spolupráci při tvorbě inscenace děkujeme Tomášovi Zmrzlému a Renatě Vordové.

Program připravili: Marie Nováková, Adam Kratochvíl
Fotografie v programu: Antonín Brukner, Aneta Kučeříková

Ten kraj je zbitý dějinami 20. století

Rozhovor s autorkou *Krajiny se sklady* Marií Novákovou

Kdy a proč ses rozhodla napsat hru o své rodné krajině?

Když byl nouzový stav. Byla spousta času a tou dobou mě oslovilo Národní divadlo do tvůrčí skupiny, v rámci které se jednou za měsíc během roku scházeli tři dramatici společně s dramaturgy Národního divadla. My jako autoři jsme měli možnost psát, cokoliv jsme chtěli, a vzájemně to konzultovat. Tou dobou jsem se také po dvaceti letech vrátila do rodného Chebu. A jednou z mála věcí, co se daly v nouzovém stavu dělat, byly procházky na hranice okresů. Tak jsem si postupně celý okres svého dětství znovu prošla. A rozhodla se psát o něčem, co je mi bytostně blízké.

Jak vypadá okres tvého dětství?

Žila jsem do deseti let ve Starém Hroznatově, což je vesnice 8 kilometrů od Chebu a zhruba 2 kilometry od státní hranice. Celý ten kraj jsem měla prochozený, jako děti jsme nacházely v krajině stopy lidských zásahů, které už ale požrala příroda, a učily jsme se podle těch stop tu zdánlivě pustou krajinu číst. Věděli jsme, že když někde kvetou narcisy, tak tam asi bývala zahrada, a když to místo prozkoumáme, určitě najdeme staré hrníčky, hrnce, panenky. Nebo jsme jednou našli rozkvetlou třešňovou alej, která ale byla uprostřed lesa. Tak jsme šli tou alejí a najednou před námi stál starý rozpadlý mlýn, který od té doby, co bylo vybudované hraniční pásmo, asi nikdo nespatriil.

Takhle jsem ta místa znala z dětství a během nouzového stavu jsem měla možnost si je znovu v klidu projít. Některá místa se radikálně proměnila a zároveň se objevily nové stopy, které pro mě v dětství byly daleko nebo nebyly čitelné. Například zajatecký hřbitov v Podhradě, který byl tehdy zarostlý a nikdo nevěděl, že tam je. Ted' je obnovený a udržovaný.

Změnil se za tu dobu obecně také přístup k místní historii?

Moje rodina se do pohraničí nastěhovala v roce 1989. Těsně před revolucí. Spousta místních příběhů se vyprávěla překrouceně, ideologicky nebo se nevyprávěla vůbec. To se za těch 35 let mého života hodně posunulo.

Ještě jedním impulsem k napsání *Krajiny se sklady* byl výrok bývalého předsedy vlády, který pronesl, že Karlovarský kraj je historicky nejhorší ve všem. A já jsem si říkala, proč si politici nepoloží otázku: proč? Proč je ten náš kraj pořád na ocásku? Třeba by se dozvěděli, že to je území, které bylo neustále vykořisťované, se kterým se zacházelo jako s komoditou a ne jako se společenstvím. Ten kraj je zbitý dějinami 20. století.

O čem je pro tebe *Krajina se sklady*?

Dalo mi to dost práce, přijít na způsob, jak psát o dějinách místa a vyhnout se formě historické fresky. Jak vyprávět o zápasech a vztazích mezi většinami a menšinami, mezi národy, mezi komunitami, o zacházení s domovem nebo ukořisťovaným územím. A nakonec jsem došla k tomu, že se to nutně musí odehrávat v současnosti. V krásné krajině, která je poznamenána tím, že odtud neustále někdo odchází a zase přichází, nevěděl často, proč přichází a kde se vlastně ocitl anebo proč musí odejít, a ani odejít nechtěl. Během minulého a našeho století sem přišli a vždycky skoro záhy odešli různí lidé různých národností z různých důvodů a s různými očekáváními a tenhle pohyb pořád trvá. Ted' stojí v pohraničí logistické haly – sklady. Během pár měsíců vyrůstají nové a nové ocelové baráky, kde pracují dělníci z východní Evropy, které nikdo nezná, a oni často ani nevědí, kde jsou. Po čase zase odejdou, aniž by měli příležitost tu krajinu poznat a ona nemá šanci je jakkoli poznamenat.

Ta hra je v první vrstvě o dělnících v logistických halách, které jsou bezohledně zařízly do krajiny. Pod touto vrstvou jsou další a další vrstvy historie a paměti, které vzlínají na povrch. Když se všechny vrstvy střetnou v jednom čase na tom jednom místě, tak mohou obyvatelé těch vrstev zjistit, že mají mnoho společného a že jsou všichni bratři a sestry.

**Je podle tebe možné pochopit minulost?
Proč a jak se kdo zachoval v konkrétní době
a situaci?**

Nevím, jestli je možné pochopit minulost, ale myslím, že je možné pochopit přítomný stav díky pátrání v minulosti. Jakýkoliv tzv. „správný“ výklad historie je samozřejmě ošemetný. Já se v Krajině se sklady mimo jiné snažím rozbít předsudky, které panují o tom, kdo byl v minulosti dobrý a kdo byl zlý. Každý režim vykládal a vykládá dějiny po svém a další režim se proti tomuto výkladu vymezuje. Ale když jde člověk po konkrétních osobních příbězích, tak zjistí, že to vůbec není tak jednoduché. Zjednodušení a paušalizace jsou nebezpečné. Často se například píše o tom, že tam, kde vybudovali sklady a dělnické ubytovny, vzrostla kriminalita. Vyvolá to znechucení, obavy a xenofobii. Já se ve své hře snažím poukázat na to, v jakých podmínkách tito dělníci pracují a žijí, zcela odděleni od společnosti, odloučení od rodin, a co to s jejich psychikou může udělat.

**Věříš, že jednou sklady na Chebsku osiří
a zmizí?**

Jednou snad. Až přestanou být Čechy logisticky lukrativním územím. Ale už tu stojí a otázkou je, co v nich v jednu bude a může být. V pohraničí byla řada staveb recyklována. Třeba zámky, které postupně sloužily jako základny Pohraniční stráže, nevěstince, casina a dneska jsou to znovu zámky, které ale zejí prázdnotou. Nicméně se pořád jedná o nějakou architekturu, sklady nejsou žádná architektura, to je jen ohavnost

Co bys vzkázala druhům ze světa mrtvých?

Krajinou se sklady jim vzkazují, že o nich víme, a že pokud jen trochu můžeme, tak o nich budeme vyprávět.

Národ vlků a včel v Podhradí

Roku 1915, během první světové války, byl v obci Podhradí, 2 kilometry od Chebu, vybudován tábor pro ruské válečné zajatce. Zčásti na místě vojenského cvičiště a zčásti na soukromých pozemcích, které byly vyvlastněny.

Tábor tvořily dřevěné ubikace pro 10 000 vojáků, ošetřovny, karantény, desinfekční místnosti, koupelny, kotelny, prádelny, sklady mouky, pekárna a budovy pro stráž. Během roku 1916 přibýly ševcovny, krejčovny, truhlárny, výukové a společenské místnosti a mešita s minaretem.

15. července 1915 přijela do tábora vídeňská komise antropologické společnosti, aby zmapovala etnické složení tábora. Díky jejím záznamům máme informace, že vězni, ač státní příslušností Rusové, patřili k nejrůznějším exotickým etnikům a subetnikům. Byli zde vězněni Baškirové, Tataři, Kumykové, Nogajové, Avaři, krymští Romové atd. Vídeňští antropologové jednotlivá etnika popsali, vyfotografovali a zaznamenali na fonograf i na film jejich písně, tance a vyprávění.

V létě 1915 byl v blízkosti tábora založen hřbitov, který byl rozdělen na pět částí: protestantskou, katolickou, židovskou, muslimskou a pravoslavnou. Roku 1917 zde byly vztyčeny dva žulové pomníky chebského sochaře Karla Wilferta. Muslimský pomník je zdoben turbanem, pŕlměsícem a arabským citátem z koránu:

„Žádná duše není smrti ušetřena.“ Pravoslavný pomník je zdoben křížem, monogramem Ježíše Krista a nápisem: „Na věčnou památku zde v Pánu odpočívají.“

„Staří Baškirové věřili, že na hranicích našeho a onoho světa stojí hora Kaf. Z naší strany až po její úpatí žijí lidé, dále se táhne říše všelijakých mocných duchů, příšer a nestvůr. A já si říkám, že právě rozhraní mezi světlem a tmou může být taková hora Kaf. Jak to myslím? Jednoduše: tam, kam dohlédneme, tam je náš svět. Tam dovedeme pojmenovat každou rostlinku a víme o každém kameni. Ale v neprůhledné tmě se může dít cokoliv.“ (Ivo Vaculín: O hrdinném bohatýru Uralovi. In: Bohatýři dávných časů, 1989)

Etnonymum Baškirové nebo Baškorti se skládá z turkického baš (hlava) a turkicko-oguzského kort (vlk) a je spjato s původní vírou Baškirů, v níž byli vlk, jeřáb, labuť včela ad. totemovými zvířaty. Podle jiné etymologie je možné slovo kort překládat jako „včela“. Baškirové jsou tradičně včelaři, neboť jejich rozsáhlé lesy jsou plné medonosných lip.

Baškirska legenda o bohatýru Uralovi vypráví o jeho boji se zlem na dobrodružné cestě za nedosažitelnou nesmrtelností. Když Ural skončil, byl pohřben v pohoří, které dodnes nese jeho jméno, a jeho prach se obrátil ve zlato a ocel a kosti v drahokamy.

Vysídlování a dosídlování

„Pensisté. CHCETE VLASTNÍ DOMEK? Osidlovací úřad v Praze, Praha X, Na Invalidovně přijímá vaše přihlášky k přesídlení do neprůmyslových oblastí v pohraničí.“
(Dobový propagační plakát)

Po skončení druhé světové války byly české země dějištěm nejrozsáhlejších přesunů obyvatelstva v našich dějinách. Mezi lety 1945–1948 se dalo nuceně či dobrovolně do pohybu pět milionů lidí. Impulsem k této obrovské vlně migrace bylo vyhnání a nucené vysídlení německého obyvatelstva a nové osídlování opuštěného pohraničí. Přičemž tyto dva proudy migračního pohybu se vzájemně prolínaly a podmiňovaly. Novoosídlenci byli lidé z československého vnitrozemí, kteří přicházeli s vidinou zlepšení svých majetkových a sociálních poměrů. A také lidé z opačného konce republiky, Slováci, Romové a Maďaři. Dále váleční imigranti a exulanti, ale i rodiny, jejichž předci odešli do zahraničí již v průběhu 19. století. V pohraničí smělo zůstat také malé procento původního německého obyvatelstva díky své profesní kvalifikovanosti nebo prokazatelně antifašistickým postojům.

Noví obyvatelé se s nadšením stěhovali do úrodné oblasti jižní Moravy nebo na průmyslově bohaté území severních Čech. Málo úrodná krajina západních Čech

zůstávala po vyhnání Němců z velké míry opuštěná a předválečného počtu obyvatel nedosáhla dodnes.

O proces i propagaci dosídlování pohraničí se starala zejména Komunistická strana, která ve volbách roku 1946 i v následujících volbách 1948 získala většinu hlasů obyvatel pohraničí, a to i přesto, že řada lidí pohraničí záhy opustila, zklamána povinným zařazováním do pomocné práce v hnědouhelných dolech a továrnách, povinnými dodávkami ze zemědělských usedlostí a z následné kolektivizace zemědělství a znárodnování podniků a služeb.

Roku 1950 bylo vyhlášeno hraniční pásmo, které zasahovalo 12 až 15 kilometrů do vnitrozemí. Z hraničního pásma byli vystěhováni „nespolehliví“ obyvatelé. Do vzdálenosti 2 kilometrů od státní hranice se nacházelo zakázané pásmo. Toto území bylo zcela vysídleno, obce a budovy byly srovnány se zemí nebo obsazeny posádkami pohraniční stráže.

„I malé Američance se tu líbí. Její tatínek snad na ni zapomněl, ale Národní výbor zastává vzorně úlohu otce, zatímco maminka pomáhá budovat nové české pohraničí.“ (Propagační filmový dokument Osídlujeme pohraničí, 1946)

Kluci od čáry aneb Přátelé ve zbrani

„Jednou pohraničník, vždycky pohraničník!“
(motto z oficiálního webu Klubu českého pohraničí, z. s.)

„Jó (...) a taky sem vod nich dostal kus látky z kalhot toho chycenýho chlapa. To je jako trofej. To majitel psa vždycky dostane, to je takovej hraničářskej zvyk.“
(Jan Zábrana: Psovod Gerža, 50. léta 20. stol.)

Pohraniční stráž (PS), ozbrojená složka, která měla na starost ostrahu a kontrolu státních hranic komunistického Československa, byla zřízena roku 1951. Hlásila se hrdě k odkazu tehdejší tendenční mytologie husitů a Chodů, od kterých také převzala do svého znaku psí hlavu.

11. července 1951 přijalo Národní shromáždění zákon 69/1951 Sb. o ochraně státních hranic. Ochrana hranic byla svěřena Pohraniční stráž, která měla pravomoci vojska i bezpečnostních orgánů. Toto datum bylo zapísáno do kalendářů jako Den pohraniční stráže.

Prvním velitelem PS byl jmenován plukovník Ludvík Hlavačka, osobní přítel generálního tajemníka ÚV KSČ Rudolfa Slánského. V letech 1948–1950 působil jako náčelník Státní bezpečnosti v Uherském Hradišti, kde se stal nechvalně proslulým svými brutálními výslechovými metodami.

Během výkonu služby v letech 1948–1989 zemřelo celkem 654 pohraničníků (většina nehodou, v některých případech i sebevraždou). Usmrcení pohraničníka tzv. narušitelem bylo minimální. 90 % zabitých příslušníků byli branci toho času vykonávající základní vojenskou službu.

Stejně tak tomu bylo v případě tragické smrti svobodníka Václava Königsmarka (1928–1951) u železničního podjezdu v Pomezí nad Ohří. Jeho příběh byl ideologicky zneužit jako hrdinská legenda o souboji s imperialistickým agentem. Ve skutečnosti však Königsmarka zastřelila nedopatřením hlídka vlastního útvaru.

Civilistů bylo v letech 1948–1989 zabito 450 (většina byla neozbrojená a byla zastřelena ozbrojenými příslušníky PS).

Za pouhých 10 měsíců roku 1951 bylo zaznamenáno celkem 540 nelegálních přechodů hranic, 1911 narušitelů, z nichž 182 použilo zbraně.

V současné době (k roku 2021) ve 12 obcích na území ČR nesou stále ulice název „Pohraniční stráž“. Bývalí příslušníci PS se stále aktivně setkávají v pohraničních obcích a hrdě se hlásí ke své někdejší službě. Sdružují se například v zapsaném spolku Klub českého pohraničí a mnozí zastávají názor, že by hranice měly být opět sřeženy jako kdysi. V dokumentu ČT nazvaném Kluci od čáry (2018, r. Jan Gebert) pokládá štábu jeden z mužů otázku: „Vy nemáte strach?“

1/ Kdo bez povolení opustí území republiky, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až pět let nebo nápravným opatřením nebo propadnutím majetku.

2/ Stejně bude potrestán československý občan, který bez povolení zůstane v cizině.

3/ Kdo čin uvedený v odstavci 1 nebo 2 zorganizuje nebo kdo přes hranice převede skupinu osob nebo opětovně převádí osoby, které bez povolení opouštějí území republiky, bude potrestán odnětím svobody na tři léta až deset let nebo propadnutím majetku.

(§ 109 trestního zákona o opuštění republiky, 1961)

Příslušník Pohraniční stráže použije při výkonu své pravomoci zbraně, zachovává potřebnou opatrnost:

a) proti osobám, které na území republiky neoprávněně přecházejí nebo se po území republiky neoprávněně pokoušejí přejít státní hranice a na výstrahu se nezastaví.

(§ 1, 70. Nařízení ministra národní bezpečnosti ze dne 14. 7. 1951 o právu příslušníka pohraniční stráže použít zbraně)

Obchod všeho druhu

Po revoluci v roce 1989 se otevřely hranice a začal čile prosperovat legální i ilegální obchod. Na západoevropském trhu stoupla poptávka po ženách z někdejšího východního bloku, včetně těch z České republiky. V průběhu 90. let se díky vzrůstající hospodářské úrovni země a sousedství s Německem a Rakouskem staly Čechy cílovou zemí, kam byly ženy z východní Evropy dováženy, a občané sousedních států sem dodnes jezdí na výlety za levným sexem. Dalším střípkem do etnicky různorodého složení obyvatelstva západočeského pohraničí se tak staly dívky z Ukrajiny, Běloruska, Bulharska, Rumunska nebo i Číny a Vietnamu. Takřka v každé obci v bývalém hraničním pásmu bylo v 90. letech možné nalézt nevěstinec a silnice lemované prostitutkami. Obyvatelstvo západočeského venkova bývalo svědkem častých mafiánských sporů a přestřelek.

„Organizování prostituce bylo totiž součástí nezmapované chobotnice podnikání a korupce devadesátých let. Velmi zjednodušeně řečeno, samotný sex za peníze není trestný. Zároveň je to ale příjem, který se nedá zařadit do daňové kolonky. Takže se z něj daně neplatí. Zisky ze samotné prostituce devadesátých let se dají odhadnout jen velmi zhruba. Nejnižší odhady se pohybují kolem dvou miliard korun ročně, nejvyšší kolem deseti miliard ročně na konci devadesátek.“ (Jaroslav Spurný: Sex, drogy, špinavé peníze a budování státu. In: Věčná devadesátá, 2023)

Dodnes neexistují žádná přesná data, která by určovala, kolik žen vykonávalo v 90. letech prostituci z do nucení, kolik dobrovolně a kolik žen bylo k této práci dohnáno osobní finanční situací. Policie začala více monitorovat obchod s bílým masem a s ním spojené gangy kuplířů zejména po roce 1996, kdy došlo k brutální vraždě mladé Bulharky, jejíž tělo bylo nalezeno na zahradě nočního klubu v Dubí na Teplicku poté, co se pokusila o útěk.

Otevření hranic posílilo i další nelegální obchod. V 90. letech bylo možné pořídit tvrdé drogy, zejména pervitin, v klubech, nevěstincích a příhraničních tržnicích. Řadě prostitutek byla jejich mzda vyplácena ve formě drogové dávky. Pervitin se začal v Česku ve velkém vyrábět a vyvážet do zahraničí, kde se stal populárním a žádaným.

Ocelová města

„Work hard, have fun, make history.“
(Jeff Bezos, zakladatel společnosti Amazon)

Ve 21. století se v krajině západních Čech objevil nový fenomén. Na prázdných plochách rozsáhlých půdních bloků (greenfields) vyrůstají tzv. ocelová města – areály logistických hal a skladů. Jejich stavbu zapříčinil také fakt, že region západních Čech je tranzitním krajem. Již od středověku tudy vedla Zlatá cesta, která spojovala Prahu se západem Evropy. Tuto cestu dodnes kopíruje dálnice D5/A6 z Prahy do Norimberka. Budování logistických areálů mělo také řešit narůstající nezaměstnanost a zaručit příliv západního kapitálu.

Výstavbou skladů došlo nejen k výraznému zásahu do krajinného rázu, ale také do samotného ekosystému konkrétní oblasti. Sklady území znečišťují zejména přebytečným umělým světlem, což má vliv především na lesní zvěř z blízkého okolí areálů. Stejně tak logistické a průmyslové areály ohřívají okolní prostředí.

Důležitou součástí ocelových měst jsou ubytovny pro zaměstnance, které jsou v některých případech umístěné přímo v jejich areálu. Skladníci pocházejí zejména ze zemí východní Evropy, ale i z Čech. Žijí zde a pracují v naprosté izolaci od okolního světa. Muži a ženy jsou ubytováni odděleně. Běžná ubytovna má kapacitu 730 osob při 182 pokojích, což má za následek velice stísněné podmínky. Ubytovny vlastní převážně pracovní agentury nebo soukromé třetí strany, od nichž agentury pronajímají pracovníkům jednotlivá lůžka, která nabízejí jako prostředek k přilákání migrujících pracovníků do ČR. Zaměstnavatel je tak přímo zapojen do organizace každodenního života, což představuje pro pracovníky riziko, že při ztrátě zaměstnání přijdou automaticky také o střechu nad hlavou. Zaměstnanci jsou přiděleni pod koordinátory agentury, kteří mají na starosti organizaci dne, návštěvy ubikací, kontrolu pracovníků, kteří se neukázali v práci, lékařská vyšetření apod. Mají dohled nad „bezproblémovým“ chováním všech dělníků.

„Každý živoucí člověk má dnes za sebou zástup asi třicátky duchů, neboť právě v tomto poměru počet mrtvých převyšuje počet živých. Zhruba sto miliard lidí kráčelo už po planetě Zemi od úsvitu času.“

(Arthur C. Clarke – 2001: Vesmírná odysea, 1968)

